

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДУ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Висвітлено основні етапи становлення суспільно-політичних поглядів Олеса Гончара, еволюцію його громадської позиції. The article deals with main periods of formation of Oles Honchars social and political views, evolution his public position.

Українська творча інтелігенція завжди виступала провідною силою та основою національно-культурного відродження. В умовах 70-літнього існування тоталітарного радянського режиму з її середовища виходили ідеї, що не завжди збігалися з офіційною марксистсько-ленінською ідеологією. Метою комуністичної влади було будь-якими методами поставити інтелігенцію на службу тоталітарній системі. Традиційна радянська політика щодо творчої еліти передбачала нещадну розправу з тими, хто не бажав співпрацювати з політичною системою. Результатом такого розвитку стосунків між державою та інтелігенцією стало виникнення інакомислення, з одного боку, й одержавлення творчої інтелігенції – з іншого. За таких обставин багатом національно свідомим діячам культури й мистецтва доводилося працювати у внутрішній боротьбі із собою: діючи за існуючими вимогами й догмами, залишатися національно свідомими патріотами.

Трагізм долі письменника-патріота, громадського лідера й культурного діяча в умовах тоталітарного режиму яскраво простежується на прикладі Олеса Терентійовича Гончара. Офіційна радянська ідеологія доклала чимало зусиль до того, що у свідомості уже кількох поколінь його образ асоціюється з втіленням "ідей радянського патріотизму", а сам письменник сприймається як "співець визвольної місії Радянської Армії в країнах Європи". Розуміючи силу його таланту й авторитет у суспільстві, влада намагалася використати й поставити митця на службу радянській системі. Саме тому він мав найвищі офіційні премії та нагороди, ордени, був народним депутатом УРСР і СРСР, членом ЦК КПУ.

Мета даного дослідження полягає у висвітленні основних етапів формування світогляду О. Гончара, становлення його не як митця, а як суспільно-політичного діяча. Деякі аспекти цієї проблеми знайшли своє відображення на сторінках праць О. Бабишкіна [1], О. Килимника [13], М. Малиновської [15], І. Семенчука [18], В. Ковалю [14], А. Погрібного [8], В. Галич [2], М. Зобенко [12] тощо. Зазначена стаття є спробою комплексного аналізу процесу формування світогляду митця.

Олесь Терентійович народився 3 квітня 1918 р. в містечку Ломівка на околиці Дніпропетровська. Однак офіційним місцем його народження вважається слобода Суха Козельщанського р-ну на Полтавщині. У відповідь на такі суперечливі дані Олесь Гончар у найбільш ранній автобіографії зазначає: "Народився я в Дніпропетровську (а не в Сухій) на теперішній вулиці Куйбишева, тоді це ще було майже село. І народився, певне, не 3 квітня, а десь біля Трійці, бо Шура-сестра каже, що бігала мене шукати в картоплі (де мене й знайшли) і картопля була вже велика. Отже, метрики, видно, вже пізніше тато зробили за могороч по Шуриних (бо вона народилася 4 квітня)" [9, с. 232].

Батько майбутнього письменника – Терентій Сидорович Біліченко – воював на фронтах першої світової війни, у 1917 р. повернувся в ореолі слави, Георгіївським кавалером. Мати – Тетяна Гаврилівна Гончар, з дитинства наймитувала в Ломівці, куди її дев'ятирічною привіз дід, отримавши наперед гроші за її роботу. Тут батьки майбутнього письменника познайомилися, одружилися, дочекалися дітей. 26 грудня 1920 р., підірвавшись на будівництві нового будинку, помирає мати, залишивши сиротами Олександра та його старшу сестру [12, с. 22]. Через півроку батько одружився вдруге, але малого Олександра забра-

ла виховувати бабуся. Хлопчик ріс на батьківщині матері у слободі Суха на Полтавщині.

Із цього часу бабуся стала найближчою людиною і вірним другом у його житті. Вона була для внука взірцем людяності, правди і справедливості. Її доброта й сердечність зігріли дитинство майбутнього письменника, навчили любити людей і працю. "У її лагідній людинюлюбній натурі, у її образі ніби втілювалося для мене все краще, що є в нашого народу: працьовитість, чесність, правдивість, безмежна доброта, обдарованість. Ця вічна трудівниця, ця темна, неписьменна, але винятково чуйна до чужого горя жінка своєю широкою людяністю стоїть для мене поряд з тими, чиї творіння нас захоплюють і кого ми називаємо за їхню діяльність справжніми гуманістами" [9, с. 232], – так високо підносить Олесь Гончар бабуся.

Мабуть, звідси і треба починати шукати коріння, паростки гуманізму, вміння побачити в найзвичайнішій, простій, на перший погляд, людині незмірну глибину думки та почуття, красу душі, світлість розуму – втілення справжньої народності характеру, які так притаманні творам Олеса Гончара. Більше того, від бабусі юний мислитель перейняв багатство уяви й образність мислення, надзвичайну чутливість, яка дозволяла йому побачити, відчувати те, що більшість людей просто не помічає. "Я пригадую, як захоплювали дитячу уяву її пристрасні розповіді – поетичні видіння набожної жінки, – ділитися своїми спогадами про бабуся Олесь Гончар. – Без неї, певно, я не став би письменником. ...Естетично сприйнятлива, підсвідомо відчувала оті чари й магію рідного слова" [9, с. 232]. Незважаючи на свою неписьменність, жінка знала безліч пісень, казок, народних переказів, легенд та оповідань, й дарувала усе це багатство внукові. "Її вплив на моє духовне формування був куди значнішим, ніж вплив будь-яких інших авторитетів", – згадує митець [9, с. 232]. У хаті був "Кобзар" Т. Шевченка, над яким "бабуся й тітки проливали сльози", коли малий Олександр читав його вечорами. З дитинства він черпав у Т. Шевченка, а згодом і в інших класиків вітчизняної літератури, любов до України, до історії свого народу, його традицій. Звідси, мабуть, зародилося прагнення письменника повсякчас відстоювати інтереси своєї Батьківщини, захищати свій народ.

Дитячі й підліткові роки О. Гончара припали на кінець 20-х – початок 30-х рр. XX ст. Це час, позначений труднощами й недоліками перших п'ятирічок, індустріалізацією та колективізацією в СРСР. У національно-культурному житті характерним було запровадження, розвиток й поступове згортання "українізації". Саме у 20-ті рр. XX ст. з'явилася нова українська державно-партійна, господарська та культурна еліта. Значний крок зробила у своєму розвитку національна освіта: було введено обов'язкове чотирикласне, а згодом семикласне навчання, зросла кількість українських навчальних закладів різних рівнів. Внаслідок нової національної політики з'явилася окрема націонал-комуністична течія у верхах більшовицької влади в УРСР. Боротьба з національними ухилами в партії почала початок політичним репресіям кінця 1920-х – початку 1930-х рр. Саме на тлі такого суспільного розвитку в країні відбувається становлення Олеса Гончара як громадянина та митця.

Початкову освіту О. Гончар здобув у тепер уже рідній для нього Сухій, а згодом навчався в семирічці, яку закінчив у 1933 р. в сусідньому с. Бреусівка. Тут він вступив до лав Всесоюзного Ленінського Комуністичного Союзу Молоді. Ця суспільно-політична організація, що була вірним помічником комуністичної партії, в дусі марксизму-ленінізму сприяла ідейно-політичному, військово-патріотичному, моральному вихованню молодого покоління. ВЛКСМ з часу свого виникнення у 1918 р. активно підтримував курс та політику партії на побудову нового соціалістичного суспільства. "Ми відчули всю радість високих обов'язків, ми починали жити на високих температурах невсцухаючого бою і безмежно пишалися тим, що ми є помічниками великої більшовицької партії", – згадує О. Гончар [3, с. 8]. Саме у шкільні роки, за порадою вчителя, хлопець починає підписувати перші проби свого пера іменем Олесь замість офіційного Олександр. Далі була кореспондентська праця у козельщанській районній газеті "Розгорнутим фронтом", у штаті якої ще підлітком перебував рік, а потім за комсомольським направленням вступив у Харківський технікум журналістики імені М. Островського [17, с. 14]. Ішов голодний 1933 р., і саме робота в редакції й отримуваний за неї невеликий пайок допоміг юнаку вижити у скрутних умовах.

Про становлення Олесь Гончар як письменника свідчать його передвоєнні листи до полтавського поета О. Юренка. Один з них, датований 4 січня 1933 р., конкретизує наші уявлення про творчі зацікавлення п'ятнадцятирічного Олесь. Зокрема, тут він просить товариша написати критику на його нарис "На буксирі" (1933) [17, с. 15]. З інших листів стає відомо, що на 1934 р. молодий автор уже опублікував низку своїх оповідань, серед них "Бабуся" (1934), "Казочка про вогняного змія" (1934) тощо. Будучи членом літературного гуртка в технікумі, юнак, однак, не зупиняється на цьому. Він вступає до літературної студії при Будинку літератури імені В. Еллана. Вражає масив проробленої ним роботи. Адже крім навчання, Олесь знаходив час на літературну працю, перечитував, рецензував, писав для періодичних видань. Починаючи з 1937 р., твори молодого письменника публікувалися в газетах "Комсомолец України", "Соціалістична Харківщина", журналах "Молодий більшовик", "Радянська література", "Літературний журнал", "Піонерія".

Усебічний аналіз ранньої творчості Олесь Гончар свідчить про формування у нього в цей час не лише літературних, але й суспільних поглядів. Так, у невеличкому оповіданні "Два трактористи" (1933) відображено події 1933 р. [4]. І хоча про голодомор Олесь Гончар не пише нічого, однак відгомін цієї трагедії проглядається в конкретних фактах та епізодах. Це свідчить про вміння автора знаходити і творчо інтерпретувати характерні явища дійсності. І це при тому, що йому на той час ледве виповнилося п'ятнадцять років, і, як чимало підлітків його покоління із бідних селянських родин, він був захоплений перспективами побудови в майбутньому соціалізму та комунізму [2, с. 90–91]. В інших замітках та статтях О. Гончар показує, що руйнування споконвічного селянського укладу життя не привело до кращого господарювання, а в колгоспах з'явилася керівна верхівка, яка байдуже ставиться до усупільненої власності.

Серед інших важливою темою розвідок майбутнього митця була доля дітей-сиріт, яких стільки залишилося після голодних років. Він закликає створити необхідні умови для життя та навчання сиріт, турбується про їх майбутнє [2, с. 92]. Таким чином, Олесь Гончар уміло вибирав найразючіші факти, що свідчили не лише про позитивні моменти сільського життя, а, навпаки, найчастіше розкривали негативні процеси після колективізації. Ці враження, спочатку зафіксовані на шпальтах районної газети, згодом знайдуть висвітлення у таких лі-

тературних творах письменника як "Стокозове поле" (1941), "Твоя зоря" (1980), "Далекі вогнища" (1987).

Будучи вихідцем із села, О. Гончар на власні очі бачив трагедію українського народу, переживав її разом з ним. Чітко усвідомлюючи, хто був винуватцем голоду, він через багато років запише до свого щоденника: "А голод 1933-го? Але ж тоді не було суховійного лиха, не було недороду – рік був як рік, умови природні нормальні, і тим жажливіша трагедія голоду... Чи напишу я коли про те, як треба? На всю правду, на всю силу? Про людей, що все життя хліборобили і мусили вмирати, пухнути, годувати дітей бур'яном... Книгу про безневинних. Що їх дівчина фельдшерка таблетками сподівалася порятувати. Про біофабрику, яка в цей час усіма цехами працює, коптить ковбаси та шинку – на експорт! Про газети, у яких пишемо про те, що зробимо життя колгоспників заможним... і про голод ні слова. І про тирана вусатого, що не пускає в гавані Новоросійська кораблі Міжнародного Червоного Хреста, бо "голоду в нас нема!"... [11, с. 237]. Таке відверте зізнання розкриває суспільно-політичні умови, у яких доводилося працювати О. Гончару, вкотре підтверджує його внутрішню боротьбу із собою.

Після закінчення у 1937 р. Харківського технікуму журналістики О. Гончар отримав направлення в гадяцьку районну газету. Потім влаштувався вчителем в с. Мануйлівка, однак там працював недовго. Обласний комітет комсомолу запропонував йому стати кореспондентом Харківської регіональної молодіжної газети "Ленінська зміна" [3, с. 8]. Одночасно він складав іспити в педінститут. Журналістська праця юнака була повсякчас пов'язана з відрядженнями у міста й села, візитами на підприємства. Це давало можливість "поринути у саму гущу життя, щоб стати активним учасником всенародного будівництва й всенародної творчості" [3, с. 8]. Публікації Олесь Гончар цього часу були наділені щирим пафосом надій на краще майбутнє соціалістичної країни. У нарисах "Коли сліпі прозріли" (1938), "Дочка комсомолу" (1938) тощо автор висловлює сподівання на позитивні зміни у суспільстві, а його герої є палкими прихильниками радянської влади на чолі з Й. Сталіним [6]. Подібних творів наприкінці 1930-х рр., коли досягли свого піку масові репресії, безслідно зникли люди, з'являлося в літературі багато. Поряд із цим аналіз кореспонденцій Олесь Гончар дає можливість прослідкувати процес визрівання у автора протесту проти бюрократії, авторитаризму, демагогії серед партійної верхівки. Так, деякі його замітки розкривають недоліки роботи з творчою молоддю Харківського відділення Спілки письменників України. Журналіст критикує райком комсомолу за те, що, не спитавши думки рядових членів комсомолу, призначили нового секретаря [7]. Таку принципову позицію він відстоюватиме протягом усього свого життя й діяльності.

Важливий політичний підтекст має фейлетон О. Гончар "Демон з педінституту" (1938). Він відбиває атмосферу 1937–1938 рр. у СРСР, що характеризувалася загальною підозрілістю, заохоченням доносів громадян один на одного. Герой твору починає шантажувати і писати наклепи на свого викладача, а громадськість байдуже спостерігає за цим. Очевидно, в основі сюжету лежить реальний факт. Автор висвітлює типові ситуації пошуків ворогів народу, гнітючу атмосферу наклепництва, коли внаслідок підозрілості, культивованої в роки сталінізму, постраждало чимало невинних людей [5]. Для дослідження процесу формування суспільних поглядів О. Гончар цей фейлетон має важливе значення, оскільки підкреслює громадянську сміливість двадцятирічного журналіста, намагання привернути увагу громадськості до болючих проблем життя суспільства.

З вересня 1938 р. Олесь Гончар починає навчатися на філологічному факультеті Харківського державного університету. В автобіографії письменника є спогади

про студентські роки. Він писав: "У 1938 р. переді мною відкрились двері університету. У всьому світі, мабуть, не було людини, щасливішої за мене. ...Хвилюючись, із радісним завмиранням серця вступав я у цей сонячний храм науки. Університет на довгі роки став улюбленим місцем, рідною домівкою, обдарував щастям дружби, відкрив скарби знань, на які ми накинупись жадібно, пізнаючи радість відкриттів" [19, с. 14]. Під час навчання в університеті О. Гончар пише статті та повісті, кризь призму яких можна простежити формування у нього суспільних поглядів. Зокрема, у першій повісті письменника "Стокозове поле" (1941) відображено негативне ставлення до процесів колективізації українського села, усупільнення засобів виробництва, а в окремих місцях помітне засудження голодомору.

Рання публіцистика О. Гончара чітко відображає дух епохи й тих процесів, що мали місце в СРСР, а також у великій мірі розкриває ставлення до них самого автора. Незважаючи на те, що юнак виховувався в радянських умовах, на засадах комуністичної ідеології, щиро вірив у можливість побудови справедливого комуністичного суспільства, це не завадило бачити ті небезпечні суспільні явища, які молодий письменник відтворив у ранніх творах.

Значний вплив на формування політичного світогляду Олесь Гончара мали роки та події другої світової війни. Щоденникові записи письменника дають можливість прослідкувати еволюцію його поглядів на хід війни, усвідомлення своєї ролі в ній. Звістка про початок німецько-радянської війни дійшла до студента О. Гончара у бібліотеці. Пізніше, у "Письменницьких роздумах" він згадуватиме про це так: "Одним ударом були строшені всі наші студентські, по-юнацькому світлі мрії, сподівання. ...Наступного дня ми були в райкомі комсомолу. Тут зібралися сотні таких, як і ми, студентів, котрі прагнули якомога швидше потрапити на фронт. Після двотижневого навчання в чугуйських таборах під Харковом наш студентський батальйон направили на Дніпро в район Білої Церкви, де в цей час точилися жорстокі бої" [9, с. 224]. Фронт став своєрідним "університетом" для юнака. Тут він разом з іншими солдатами, йдучи на смерть, "вчився гуманізму, поважати людину, вірити в неї, захоплюватися її духовною могутністю, інтелектом, талантом" [9, с. 224].

На війні в О. Гончара утвердилася ненависть до мілітаризму, насилля й руйнації, і разом з тим він почувався захисником великих вселюдських цінностей та ідеалів, у які щиро вірив. Однак саме в роки важких випробувань у письменника сталися певні зміни в усвідомленні причин того становища, у якому опинився його народ. Уже починаючи з 1943 р., у щоденникових записах помітні суттєві сумніви в правильності обраного державою шляху, особливо після того, як він, маючи за плечима трагічний досвід першого року війни, тяжкі поранення, потрапив до фашистського полону. 19 червня 1943 р. О. Гончар записав до щоденника: "Уся країна корчиться у судах, мов шматований захижо звіром живий організм. Людина з усіма її думами й почуттями топчється важким чоботом солдата, а солдат, сам розчавлений фізично й морально, вмирає, не знаючи, за що" [10, с. 9]. Коли солдат умирає, не знаючи за що, це вже серйозний докір існуючій владі. Далі Олесь Гончар засуджує систему: "Чи буде коли оцінено усе безглуздя й злочинство цієї бойні, чи будуть коли її творці навіки прикуті до ганебного стовпа!" [10, с. 9]. Невдачі на фронтах, полон, мільйони смертей, що їх довелося бачити солдату, не додали йому оптимізму, змусили замислитися над майбутнім: "Я сповнений чорного песимізму і гадаю, що знайдуться якісь мудрі негідники із середовища вчених, які рабськи змиють кров мільйонів з рук цих мерзенних потвор, що зараз правлять народами" [10, с. 9].

На фронті письменника переповнювало почуття розчарування, виразне усвідомлення безглуздості війни. Та більше всього його хвилює доля людини, солдата цієї війни, адже він не вільний у своїх діях, але змушений виконувати накази. "Величезна більшість солдатів сучасних армій знає, що війна їм не потрібна, що це злочини, з жиру затіяні їх вождями-кретинами, але все ж війна йде. Народ загнуданий, закований у пастки законів і обов'язків, він не в змозі чинити опір своїм катам..." – протестує Олесь Гончар на сторінках свого щоденника [10, с. 20]. Однак у жодному разі не можна трактувати цей як натяк на дезертирство. Як і переважна більшість бійців, він захищав не чийсь інтереси, не ідеологію чи владу, а свою рідну землю. "Я не шкодую, якщо загину в бою, все-таки це краща зі смертей – загинути за Україну", – занотовує митець 27 жовтня 1943 р. [10, с. 24]. На сторінках фронтових записників саме Україну, а не Радянський Союз, О. Гончар називає своєю Батьківщиною. На той час це був сміливий прояв національної самосвідомості й патріотизму. Навіть коли молодому письменнику запропонували роботу в редакції газети дивізії, він відмовився, вважаючи, що його місце в окопах, поряд з бойовими товаришами [19, с. 19].

У таборі товаришами, куди О. Гончар разом з тисячами інших солдатів потрапив улітку 1942 р. після оточення й розгрому під Білгородом, письменнику довелося "познайомитися" із ще однією системою та ідеологією – фашизмом. Серед щоденникових записів, датованих 1943 р., зустрічаються епізоди, що характеризують фашизм як владу насильства над людиною, владу сваволі і зла. Пізнавши на власному досвіді, випробувавши на собі механізм фашистської ідеології та влади Олесь Гончар зрозумів, що не примириться, що буде боротися з ними завжди й всюди, доки житиме. Він зненавидів владу окупантів за "вилякиси канчука" [10, с. 17], що їх не раз він чув за понад рік, проведений у полоні. Про вплив цієї чорної сторінки його біографії на подальше життя Олесь Гончар напише у 1972 р.: "Усі ми, хто пройшов табори, мабуть, психічно травмовані цим – хто більше, хто менше. І не завжди й усвідомлюємо це. Тільки в якісь моменти травми даються ознаки... Стати нічим, стати нелюдиною, хоч на якийсь час, хіба таке може минути безслідно? Холодна Гора, колючий дріт і те пекло криваве, смердюче... Втручатимуться вони в життя й редагуватимуть його до кінця днів твоїх" [11, с. 104]. Пекельно важкі умови не зламали духу митця, не підірвали віри, надія на визволення повсякчас жеврїла у його серці. Свідченням цьому були записки, що їх кидали полонені за колючий дріт, сподіваючись, "що чудо народної пошти спрацює, і відшукає в окупаційних безвістях тих, хто їх врятує" [8, с. 133]. Так одна з кинутих Олесем Гончаром записок знайшла його сестру Олександру аж у далекому Дніпропетровську. Описуючи ці події у творі "Невигадана новела життя", написаному за 29 днів до смерті, Олесь Терентійович із глибоким почуттям згадує про народну солідарність в біді, дивується, що та записка дійшла до сестри.

Перебування в полоні ще більше загострило у письменника почуття зневаги до зрадників, які співпрацювали з окупаційною владою. Він бачив їх веселими, усміхненими на вулицях Харкова і був розчарований, розчарований цим. Сильним психологічним ударом для митця в цей час стала відмова улюбленого учителя Ю. Шевельова допомогти йому. Знаючи, що професор перебуває в Харкові, О. Гончар за допомогою тієї ж "народної пошти" передав йому записку, але відповіді не отримав. Усе своє життя письменник був упевнений, що Ю. Шевельов записку отримав, більше того, він сам завів розмову про це під час однієї із зустрічей із професором у Києві на Всесвітньому форумі українців, і ще раз упевнився, що інтуїція його не підвела [8, с. 135]. Той випадок став поміж учителем й учнем на все життя.

Улітку 1943 р. почалося визволення Червоною Армією Лівобережної України. Німці відступали, й О. Гончар зважився на втечу. Деякий час він переховувався у сестри. А вже запис від 25 вересня 1943 р. свідчить, що колишні в'язні-робітники, вийшовши із своїх схованок і згуртувавшись, пішли назустріч армії та потрапили в запасний полк. "Скільки страждань було – їм тепер кінець. Але попереду випробування!" – так описує Олесь Гончар повернення до лав Червоної Армії [10, с. 22]. Перевірки, допити, тиск на колишніх полонених, які не запламували своєї честі, але волею трагічних обставин тепер потрапили під пильний нагляд держави, – через усе це довелося пройти Олесю Гончару.

Після короткочасного навчання в запасному полку Олесь Гончар вливається у стрій бійців. Уже 30 жовтня 1943 р. він бере участь у форсуванні Дніпра, згодом – у визволенні Правобережної України. Воював О. Гончар у Румунії, Чехії, Австрії, Словаччині, Угорщині. В останній довелось після перемоги затриматися ще пізніше. У цей час на сторінках записника О. Гончара з'явилися роздуми щодо впливу на нього війни. Він писав: "Усі роки, скільки себе пам'ятаю, я боровся, наче казковий титан, захищаючи фортецю, ім'я якої – я, чистота моєї душі. І ця фортеця весь час була атакована, оточена мерзенними і бридкими силами. Я захищався. Я боровся. ...Але скільки можна терпіти ці тортури? Є межа й моїм силам, адже маю я право коли-небудь відпочити, пустивши собі кулю в серце? Не звинувачуйте мене тоді ті, хто дивився на мою боротьбу з цікавістю, але при цьому не бажали мені допомогти. Я завжди був сам" [10, с. 53]. За таким одкровенням треба розуміти глибокий підтекст – розчарування, втрату ідеалів. Злодіяння вождів і систем, падіння моралі індивіда і цілих націй, руїна випалювали душу молодому солдату. І все ж це не було занепадництвом, а тільки свідченням смертельної втоми, останньої межі. Сили й опертя шукає письменник у Бога. Незважаючи на всю радянську антирелігійну пропаганду, Бог, а не комуністичні ідеали, є провідною силою автора "Щоденника". Саме Господу й Божій Матері неодноразово завдячував Олесь Гончар за те, що зберегли йому життя й дали можливість знову повернутися на Батьківщину. 22 листопада 1945 р. ешелон, що прибув з Угорщини, перетнув кордон України.

Після війни Олесь Гончар поселився у Дніпропетровську у сестри. З метою продовження навчання в університеті поїхав до Харкова. Однак не залишився там. Згодом пояснював це так: "Усе тут краляло серце, пригнічувало, викликало болісні споглади" [9, с. 230]. О. Гончар перевівся у Дніпропетровський університет, де у 1946 р. захистив з відзнакою дипломну роботу, і його залишили працювати асистентом кафедри історії української літератури. Улітку того ж року його запросили в аспірантуру Інституту літератури імені Тараса Шевченка АН УРСР в Київ, куди він і

переїхав жити у лютому 1947 р. На той час у журналі "Вітчизна" вже було надруковано перший післявоєнний твір Олесь Гончара – новелу "Модри Камень". Саме цю новелу незабаром піддали гострій критиці. Обласна нарада письменників і творчої молоді, а згодом і газета "Радянська Україна" звинувачували автора в націоналізмі, зраді лише за те, що в творі йшлося про кохання між радянським солдатом і дівчиною-словачкою, тобто іноземкою [9, с. 233]. І це незважаючи на те, що із середини 1946 р. О. Гончар уже був членом Спілки радянських письменників України. Ситуація з новелою "Модри Камень" відбивала загальне політичне становище в державі. Адже в цей час розгорнулася масова кампанія проти української інтелігенції, відома за ім'ям її головного виконавця, голови відділу агітації й пропаганди ЦК ВКП(б) А. Жданова як "ждановщина". Вона ставила за мету виключити із інтелектуального життя будь-які прояви "ворожої буржуазно-націоналістичної ідеології". Новела Олесь Гончара стала однією з мішеней цієї кампанії. Усе ж автор вистояв, захистив свою позицію. В повоєнний період це був справжній виклик радянській системі. "Виходжу у світ з тавром на лобі", – занотував письменник 2 вересня 1946 р. [11, с. 122].

Отже, період другої світової війни й перший повоєнний рік стали визначальними у становленні громадсько-політичних поглядів Олесь Гончара. Підтвердженням цьому є щоденникові записи 1942–1945 рр., які свідчать про вільне, не обтяжене догмами радянської системи, осмислення дійсності, у тому числі й політичної. Багато років по тому, уже в 90-х рр. ХХ ст. письменник сам сказав про себе: "Ніколи більше я не був таким вільним, як на війні". Однак при цьому не треба забувати, що саме на фронті він вступив до лав комуністичної партії. З цього часу й до 1990 р., коли О. Гончар написав заяву про вихід із КПРС, він жив у внутрішній боротьбі із собою, сповнений муками роздвоєння, але змушений миритися з цим задля того, щоб вижити і працювати на благо України.

1. Бабишкін О. Олесь Гончар. Творчий шлях. – К., 1968; 2. Галич В. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності. – К., 2004; 3. Гончар О. Вірний помічник партії // Вітчизна. – 1948. – № 10; 4. Гончар О. Два трактористи // Розгорнутим фронтом. – 1933. – 4 жовт.; 5. Гончар О. Демон з підінституту // Ленінська зміна. – 1938. – 14 лют.; 6. Гончар О. Дочка комсомолу // Ленінська зміна. – 1938. – 28 трав.; 7. Гончар О. Зазнайки і хвальки // Ленінська зміна. – 1937. – 1 берез.; 8. Гончар О. Невигадана новела життя // Катарсис. – К., 2000; 9. Гончар О. Письменницькі роздуми. – К., 1980; 10. Гончар О. Щоденники: У 3 т. – К., 2002. – Т. 1; 11. Гончар О. Щоденники: У 3 т. – К., 2003. – Т. 2; 12. Зобенко М. Українське небо Олесь Гончара: Есе, студії, полеміка. – Л., 2003; 13. Килимник О. Олесь Гончар. – К., 1966; 14. Коваль В. "Собор" і навколо нього. – К., 1989; 15. Малиновська М. Олесь Гончар. – К., 1971; 16. Неділько В. Вивчення творчості Олесь Гончара. – К., 1987; 17. Погрібний А. Олесь Гончар. Нарис творчості. – К., 1987; 18. Семенчук І. Олесь Гончар. – К., 1978; 19. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва (ЦДАМЛМ). – Ф. 34, оп. 1, спр. 23.

Надійшла до редколегії 12.01.06

Ю. Сорока, канд. іст. наук

БОРЬБА РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ ПРОТИ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ: 1940–1950-ТІ РОКИ

Розглянуто трагічні наслідки придушення радянською владою національно-визвольного руху в західних областях України.

The article deals with tragic consequences of the abolition of national-liberation movement at Ukraine's western regions made by Soviet power.

За роки незалежності української держави науковці отримали можливість розробляти проблеми, пов'язані з національно-визвольним рухом українського народу в роки другої світової війни та в післявоєнний період. Серед праць, присвячених зазначеній проблемі, заслуговують на увагу дослідження В. Кучера [6], О. Лисенко та І. Патріляка [8], С. Макарчука [6]. Ролі УПА у боротьбі за державну незалежність і соборність України присвя-

чено окремий випуск серійного видання "Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність", підготовлений ученими Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України [18] та ін. Разом з тим питання трагічних наслідків придушення радянським тоталітарним режимом національно-визвольного руху на західно-українських землях у післявоєнний період приділено ще недостатню увагу.

© Ю. Сорока, 2007